
GORDANA LJUBOJA

SEKULARIZACIJA I SOCIOLOGIJA RELIGIJE

BRYAN WILSON: *RELIGION IN SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE*, OXFORD UNIVERSITY PRESS, OXFORD, 1983.

Različita tumačenja religije mogu se po brojnosti uporediti jedino sa tumačenjima pojma kulture. Interesovanje za njihovo objašnjenje počiva na širini društvenog značaja i važnosti koju imaju za nauku. To su ključni pojmovi oko kojih se kreće najveći broj naučnih istraživanja. Specijalizovane naučne discipline posvećene su proučavanju pojava u vezi sa njima, međutim, jasnih i jedinstvenih definicija ovih kategorija nema, niti ih može biti. Religija i kultura pripadaju vrsti pojmova koji u svojoj višeznačnosti i sveobuhvatnosti prevazilaze granice egzaktnosti i zalaze u prostor umetničke slobode gde ih svako interpretira na svoj način. U tom međuprostoru delimično leži njihova velika privlačnost i podsticaj koji daju za mnoga inspirativna razmišljanja i povezivanja sa drugim aspektima društvenog života.

Knjiga Brajana Vilsona *Religija u sociološkoj perspektivi* pojavila se, prema rečima autora, kao rezultat potrebe da se sagleda kulturna uslovljenost sociologije religije. Po njegovom mišljenju, neophodno je da se preispitaju pojmovi kojima se ova nauka služi i provereni njihova validnost za drugačije kulturne tradicije. Svest o ovim problemima javila se kod autora, koji je inače profesor sociologije na Univerzitetu u Oksfordu, prilikom poziva da održi nekoliko predavanja na temu religije u Tokiju 1979. godine. Tim povodom održao je šest predavanja koja su sabrana u ovoj knjizi pod različitim naslovima: *Sociologija religije kao nauka*, *Funkcije religije u savremenom društvu*, *Kultura i religija — Istok i Zapad*, *Sociologija sekta*, *Novi religiozni pokreti — razmimoilaženja i suprotnosti*, *Sekularizacija i nezadovoljstva koja je prate*. Sa izuzetkom poslednjeg predavanja na čiju je temu govorio i pisao u više navrata, sva ostala su sastavljena u po-

menutom povodu i za potrebe razumevanja publike sa drugačijom kulturnom i religijskom tradicijom i pogledima na svet.

Prema mišljenju Brajana Vilsona, osnovni razlog tenzije koja postoji između sociologije i religije leži u specifičnim uslovima nastanka sociologije kao nauke. U granicama zapadne, hrišćanske tradicije religija, odnosno teologija, predstavljale su praizvori naučne misli sa tendencijom da objasne sve pojave na svetu. Sa pojavom sociologije koja je imala krajnje pozitivističku orijentaciju i trebalo, kako je mislio Ogist Kont, da bude primenjena nauka o društvu, religija se našla u izmenjenom položaju — stalno je potiskivana u korist racionalnijeg pogleda i tumačenja sveta. Teološka ideja o prirodnom poretku sveta zamenjena je sociološkom po kojoj se svet objašnjava društvenim kategorijama. Na početku razvoja sociologije religija se našla direktno na putu njene ekspanzije kao sasvim suprotno tumačenje sveta.

Iako su vremenom sociolozi postali umereniji u svojim pozitivističkim zahtevima, prvobitna napetost nikada nije u potpunosti prevaziđena. Zbog oprečnih orijentacija religije i sociologije, potvrđivanje jedne uvek povlači za sobom isključivanje druge. Situacija se dodatno komplikuje time što religija predstavlja predmet izučavanja sociologije. Postavlja se pitanje kako je moguće ostvariti osnovne postulate naučnog istraživanja — objektivnost, etičku neutralnost i nepristrasnost — kada, u isto vreme, sociologija teži da diskredituje religiju i nametne sopstvene stavove i poglede na svet. Ova uslovljenost i danas čini najveću smetnju za ispravno izvođenje socioloških zaključaka i odgovarajuću primenu naučnog postupka u oblasti sociologije religije.

Drugi razlog sukobljavanja sociologije i religije leži u suprotnosti racionalnog naučnog aparata kojim vlada sociologija i iracionalnih predstava, simbola i vrednosti koji čine glavni deo repertoara religije. Svojim racionalnim metodama sociologija nikada ne može potpuno da objasni sve neodređene pojmove vezane za emotivnu, i po mišljenju autora, prirodnu biološku stranu čoveka. Da bi učvrstio svoje postavke u vezi sa religijom, on navodi neke pojmove od suštinskog značaja za religijski fenomen, a koji ne spadaju u grupu socioloških pojmova. To su pojmovi kao atmosfera, etos, kolektivni odgovor itd. Pa ipak, ova neodređenost i neuhvatljivost ne predstavljaju prepreku koja bi sprečila da religija ostane u srži svakog sociološkog istraživanja.

U svom proučavanju sociologija religije polazi od definicije religioznih pokreta i religioznih dispozicija ljudi, ispituje verovanja, ritualna

pravila, kao i osnove njihove legitimnosti. Nju ne interesuje ispravnost verovanja ili pravovernost već nastoji da religiju stavi u sociološki kontekst i da je posmatra kao sociološku činjenicu. U tom zadatku služi se odgovarajućim naučnim pojmovima od kojih su neki pretrpeli uticaj zapadne hrišćanske misli i tradicije, pa nije proverena njihova vrednost za druge tipove religiozne prakse, prevashodno one na Istoku. Tako, opozicije kao što su sveto i profano, ovaj svet i onaj svet, pravoverje i hereza, otkrivaju svoje hrišćansko poreklo i uslovljenost naučne misli od zapadne hrišćanske tradicije.

U svom trećem predavanju, *Kultura i religija — Istok i Zapad*, autor daje neke osnovne kulturne razlike između Istoka i Zapada, nastale kao plod različite religijske tradicije. Zapadna kultura duguje svoju relativnu jednoobraznost zajedničkom imenitelju koji predstavlja zapadno hrišćanstvo. Suprotno istočnim religijama, za čije predstavnike su uglavnom uzeti hinduizam i budizam, zapadno hrišćanstvo predstavlja ekskluzivističku religiju koja priznaje samo jednog boga i, u skladu sa tim, samo jednu istinu. Ovo nasleđe hrišćanstvo vuče iz judaizma, dok za intelektualizam i težnju da svaku pojavu objasni logično i koherentno može da zahvali Grcima. Hrišćanska crkva smatrala je svoje istine večitim, nepromenljivim i važećim za svakog pojedinca i za sva vremena.

Za razliku od hrišćanstva, istočne religije bliže su panteizmu i znatno su tolerantnije u svojim učenjima i zahtevima. Nastale su na tlu koje se prethodno već odlikovalo dugogodišnjom civilizacijom i razvijenom religijskom tradicijom koju nisu želele da potisnu, već su ravnopravno postojale i stopile se sa ranijim kulturnim slojevima. Ove različite situacije imale su uticaja i na povezivanje sa političkom organizacijom. Istočne crkve nikada nisu imale tolikog uticaja na političku i državnu organizaciju kao što je imalo hrišćanstvo. Osim toga, hrišćanstvo je zadržalo više transcendentalističku orijentaciju, za razliku od istočne imanentističke. Istok je uvek više negovao spontane, emotivne načine izražavanja kao što su ples, erotika, simbolizam i druge koje je hrišćanstvo gušilo.

U ovakvoj organizaciji i ustrojstvu hrišćanskog učenja Vilson vidi seme budućeg razvoja nekih procesa koji će dovesti do sadašnje sveopšte sekularizacije, pre svega, zapadnog društva.

Tema sekularizacije predstavlja lajt-motiv koji se proteže kroz sva predavanja i, uprkos navedenoj raznolikosti naslova, predstavlja u suštini jedini problem od stvarnog interesa

za autora. Nепrestano mu se vraća u objašnjanju pojava kojima se bavi i naglašava njegovu presudnu važnost za današnjicu i budućnost. U stvari, ceo teorijski sistem na kome počivaju njegovi stavovi može se prikazati opozicijom religija — sekularizacija.

Sekularizacija za njega znači sociološki pojam u istoj meri koliko samo opisni termin. Pojam sekularizacije obuhvata grupu različitih značenja i izrasta do celovite teorije u vezi sa društvenom promenom koja se dešava tokom sasvim neodređenog vremenskog razdoblja. Sekularizacija, pre svega, označava opadanje društvenog značaja religije. Funkcije koje je ranije ispunjavala religija prenose se na druga društvena tela. U tom smislu autor tumači pretvaranje latentnih funkcija religije kao što su: potvrđivanje kolektivnog i individualnog identiteta, društvena kontrola, objašnjenje pojava u širem fizičkom i društvenom svetu, legitimizacija određenih praktičnih postupaka i ciljeva i društvena regulacija emocija, u manifestne funkcije koje obavljaju drugi društveni posrednici. Ove društvene posrednike čine sekularne ustanove kao što su: pravni i politički sistem, nauka, mediji masovne komunikacije i drugi. Sekularizacija označava proces sve veće racionalizacije društva koje je zasnovano na egzaktnim, tehničkim osnovama i usmereno na dobit. Uporedo sa procesom sekularizacije, i u tesnoj vezi sa njim, odvija se proces socijetalizacije u kome dolazi do nestajanja malih, lokalnih zajednica na račun sve šireg povezivanja društva. Svaki pojedinac uči i zna svoju ulogu i zadatak čije je ispunjenje neophodno za funkcionisanje celokupnog sistema. Na taj način se osnovna opozicija religija — sekularizacija razvija u novu opoziciju u kojoj se, sa jedne strane, izjednačava zajednica sa religijom, a sa druge, moderno razvijeno društvo, čije rasprostranjenje poprma svetske razmere, sa sekularizacijom. U tom kontekstu autor smatra za potrebno da naglasi da se proces sekularizacije ne sme identifikovati sa procesom dehri-stijanizacije.

Sekularizovano društvo se zasniva na jednostavnoj tehničkoj i tehnološkoj funkcionalnosti u kome nema prostora za one ljudske osobine koje mu neposredno ne služe. To se odnosi na ogromno područje duhovnog koji čine emocije, moral, estetika, umetnost, mistika i uopšte uzev iracionalno. Ovo značajno područje ljudskih delatnosti pokriva religija. Brajan Vilson ne daje nikakvu jasnu, operativnu definiciju religije. U tu svrhu on se zadovoljava opisnim i neodređenim formulacijama za koje tvrdi da su više u skladu sa stvarnošću. Ne slaže se sa funkcionalnim pristupom religiji, već je pre shvata kao nešto suštinsko biološko, to jest pri-

rodno svojstvo ljudskog. Pod religijom on podrazumeva široko polje saobraćanja sa natprirodnim, nadempirijskim, iracionalnim. Tako, ogromnu širinu postojećih problema svodi na krajnje pojednostavljenu i opštu šemu koja ne može da odgovori ni na jedno konkretno i specifično pitanje. Ista šema vodi ga dalje u sve veću idealizaciju, impresionizam i udaljava ga od naučnog postupka. Raznovrsno polje duhovnih pojava koje pokriva religija Vilson postovećuje sa zajednicom iz prošlih vremena u kojoj se živi prirodno i gde se neguju standardne opšteljudske vrednosti kao što su poštovanje starijih, dobrohotnost, ljubav prema bližnjem. Za razliku od savremenog, razvijenog društva gde pravni sistem reguliše odnose među ljudima, u malim zajednicama u tu svrhu je služio moral. Deca su socijalizovana tako da poštuju osnovne i tradicionalne ljudske vrednosti: lojalnost, autoritet starijih, patriotizam. U današnjem svetu moral je nefunkcionalan pošto je sistem zasnovan na praktičnim, empirijskim i racionalnim osnovama, te svako zna svoju ulogu. Bezličnost i nepotrebnost emocionalnog izražavanja glavne su odlike svakodnevnog života u savremenom društvu. Pa ipak, i u visokoracionalizovanom sistemu gde se gubi sve što nema svoju jasnu funkciju dolazi do emocionalnih izliva koji dobijaju patološke forme. U iracionalne pojave ovog tipa Vilson ubraja i štrajk, alkoholizam, uzimanje droga i izgrede fudbalskih navijača. One, pak, svedoče da je ljudima i danas potreban duhovni svet koji racionalni sistem ne razvija a koji je ranije pokrivala čitava oblast religijskog. Zato dolazi do nezadovoljstva pojedinaca u savremenom sekularizovanom svetu, što može imati za posledicu podrivanje sistema u budućnosti.

Pridajući religiji ovako opšte i neraščlanjeno značenje duhovnog i prirodno ljudskog, Vilson pojam religije sa racionalnih socioloških osnova prebacuje u polje metafizičkog. Religija dobija vanvremensko i neodredljivo značenje i presudnu ulogu u životu ljudi. Na taj način prelazi u grupu pojmova koji bi bili u središtu interesovanja filozofije. Vilson izuzima jedan aspekt posmatranja religije i uopštava ga do krajnjih granica dajući mu apsolutno, neistorijsko značenje. Slično se događa i sa drugim pojmovima, kao na primer pojmom morala, kome u potpunosti oduzima istoričnost okamenjujući ga u jednom utvrđenom i nadasve konzervativnom značenju. Pojam religije upotrebljava kao polazište za kritiku savremene društvene prakse, koja se može spasiti jedino voljnom akcijom odricanja od ugodnosti koje pruža savremeno društvo, u korist osećanja i religiozne inspiracije kojom se čovek vraća svojim duhovnim korenima. U svom preteranom uopštavanju, kada govori o univerzalnom sekularizovanom društvu, Vilson

zaboravlja da se ogradi napomenom da se, pre svega, radi o razvijenom zapadnom kapitalizmu.

Za Vilsona, manifestna funkcija religije sastoji se u pružanju utehe i spasenja i to uglavnom na nivou individue. Religija pruža odgovore na pitanja o svrsi i ublažava osećanje uplašeno-
sti i nemoći pojedinca. Ova osnovna uloga religije je stalna i nepromenljiva, kao što su nepromenljivi uslovi čovekove egzistencije koji je izazivaju.

U istom svetlu Vilson objašnjava pojavu sekti i novih religioznih pokreta. Njegov teorijski okvir ne ostavlja prostor za razlikovanje ova dva fenomena. Oba pokreta posmatra u sadašnjem trenutku, kao odgovor na potrebe i uslove savremenog društvenog sistema. Iako protestne grupe, sekte sada više nisu samo jeretički pokreti koji postaju otcepljenjem od zvanične crkve nego se javljaju zbog naraslog nezadovoljstva današnjom sekularizacijom. Oni objedinjavaju ljude koji ranije nisu bili crkveno povezani. Novi religiozni pokreti nastaju u trenutku kada ideja spasenja postaje previše komplikovana i udaljena od širokih masa. Svaka religija ima tendenciju da vremenom otuđi svoje učenje, da pređe u ruke specijalista i postane ekskluzivna u obraćanju uzanom, elitnom krugu. Novi pokreti traže revitalizaciju stare religije. Njihova zajednička odlika jeste naglasak na jasnije određenoj ideji spasenja, pojednostavljenju doktrine i povećanju širokog učešća u ritualu. Pored toga, novi religiozni pokreti koriste moderna, racionalna sredstva u svojoj organizaciji i na taj način lakše zadovoljavaju zahteve savremenih ljudi. Oni kombinuju staro kulturno i religiozno nasleđe sa novim organizacionim sistemima i stilovima prezentacije, što nailazi na najveći odziv kod mladih ljudi. Tako se i u religioznim pokretima može uočiti generacijski sukob mladih i starih.

Najviše pažnje u svojim razmatranjima Vilson posvećuje omladinskim pokretima koji pružaju mogućnost za alternativni, kontrakulturni način života. Na taj način, implicitno daje do znanja da bi ovi pokreti mogli biti svrstani u potkulturu mladih. Uopšte, on je sklon da sekte i nove religiozne pokrete proglasi generacijskim grupama. Društveni činoci koji dovode do opredeljenja za pristupanje nekakvoj religioznoj grupi za njega nisu dovoljno bitni. On odbacuje teoriju da siromaštvo ili stanje relativne oskudice predstavljaju uzrok preobraćenja. Religija i pripadnost sekti ne služe kao kompenzacija za nedostatke koje svaki pojedinac oseća u svom životu. Religiozni pokreti i sekte uvek su bili manjinske grupe, dok su siromaštvo i osećanje lišenosti široko rasprostranjene pojave.

Po Vilsonu, ne postoje posebni društveni činioci koji uvek dovode do pristupanja članstvu religiozne grupe. To je, pre svega, individualni čin zasnovan na nekom prethodnom iskustvu koje čoveka čini prijemčivim za stil života određene sekte. Zajedničko za sve današnje skupine tog tipa je način života po ugledu na nekadašnje male zajednice, lojalnost prema zajednici i nepostojanje sakralne hijerarhije. U modernom svetu pristupanje ovakvim zajednicama predstavlja jednu od mnoštva alternativa koje se nude savremenom čoveku, i za koje se on slobodno, svojom voljom opredeljuje. Kao što je religija fenomen u vezi sa čovekovim prirodnim bićem, tako je i izbor života u religioznoj grupi privatna stvar pojedinca.

Iako naslov knjige, *Religija u sociološkoj perspektivi*, konkretno upućuje na nameru autora da problem religije posmatra sa naučnog staništa sociologije, mora se reći da se on vrlo labavo drži postavljenog načela i da često sebi dozvoljava slobodu impresionističkog, naučno nedovoljno zasnovanog razmišljanja. Ponekad, i sam svestan raznih preteranosti ili pojednostavlivanja, nalazi opravdanje za njih u svojoj težnji da problem istakne i učini ga vidljivijim. Isto tako, nedostatak jasnih teorijskih okvira objašnjava idejom o dostatnosti pojedinačnih komparacija. Za mnoge pojmove kojima se služi teško se može reći da su sociološki. Opšta teorija sekularizacije pod koju želi da podvede sve ne samo da ga sprečava da uoči mnoge bitne probleme i uslovljenosti, nego ga navodi na mnoge sporne ili kontradiktorne izjave. U knjizi se ponekad može naići i na sasvim nerazumljive sudove kao, na primer, da su SAD i SSSR racionalnije države od Velike Britanije.

Pa ipak, iako se često grubo odnosi prema svom predmetu, Vilson ima smisla da zapazi fineše u naučnim metodima istraživanja, specifičnom položaju nauke i njenom instrumentarijumu. Tako se sa izuzetnim osećanjem za delikatnost situacije zalaže za lični kontakt sa ispitanikom i korišćenje tehnike intervjua prilikom sociološkog ispitivanja religije. Objašnjava da metod idealnog tipa ne pruža gotovu kategorizaciju koja će poslužiti za klasifikaciju ispitivanih pojava, već da se područje od najvećeg interesa za sociološko objašnjenje nalazi baš u specifičnim razlikama između idealnog tipa i empirijskog slučaja. Na žalost, najvrednije i najinspirativnije teme u knjizi ostaju nerazrađene. Početne teze o kulturnoj uslovljenosti sociologije i nekih osnovnih pojmova sociologije religije pominju se uglavnom deklarativno. Umesto da razvije naznačene ideje o naučnom postupku, on ih i sam napušta u prevelikoj težnji da stvori sveobuhvatan sistem kojim

će objasniti pojave u vezi sa religijom. Prekomerno insistiranje na dosta jednostranoj kritici savremenog društva sprečava ga da religiju i druge pojave sagleda u istorijskoj perspektivi. Izostaju razmatranja mnogih pitanja oko njihovog porekla, društvene uslovljenosti, rasprestranjenosti i tome slično. Ali, uprkos svim nedostacima, svojim upornim interesovanjem za probleme savremenosti Brajan Vilson daje značajan doprinos ovoj vrsti literature.

Brajan Vilson 12.7.1984.